

# DÜNÜ VE BUGÜNÜYLE ASKER RESSAMLAR

Sabri TOPDAĞI

## 1. ASKERÎ OKULLAR VE RESİM DERSLERİ

18.Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin kaybettiği savaşlarda temel nedenin çağdaş gelişmelere ayak uyduramayı olduğu anlaşılmaya başlanmıştır. Tek çare, Batı tekniğine, medeniyetine ve fikriyatına göre askerî okullar açılmasıydı. Kara ordusunda olduğu gibi donanmada da Çeşme Deniz Muharebesi (5 Temmuz 1770), bir deniz okulunun açılmasının kaçınılmaz zorunluluk haline geldiğini açıkça göstermişti (Avcı, 1963: 1).

1773 yılında tersane ve donanmanın geliştirilmesi ve tersanede çalışanların eğitilmesi amacıyla teknik bir okul olarak "Hendesehane-i Bahri" veya diğer adıyla "Hendesehane" açıldı. 22 Ekim 1784 tarihinde Mühendishane-i Bahri-i Hümayun adı ile yeni binasında faaliyete başlayan okulda güverte ve gemi inşa subayları yetiştiriliyordu (Dz.H.O.Tarihçesi). Okulda daha çok askerî amaçlarla yeni resim teknikleri öğretilmeye başlanmış, böylece Batı perspektif kuralları ile nesneyi iki boyutlu yüzey üzerinde modle ederek göstermeye yarayan ışık-gölge uygulaması gibi kurallar resim eğitiminin programı içinde yer almıştır (Tansuğ, 2012: 51). Bu okul, İstanbul Teknik Üniversitesi ile Deniz Harp Okulu'nun da çekirdeğini teşkil etmiştir.

Kara ordusunda da özellikle teknik yönü ağırlıklı olan istihkâm ve topçu sınıflarındaki askerlerin hem kullandıkları silah ve gereçlerin tekniğini kavrayabilecek, hem de

onların kullanılması için gerekli hesaplamaları yapabilecek bilgi düzeyine ulaştırılması zorunlu bir ihtiyaçtı. Artık, kullandıkları topçu silahlarının tekniğini kavrayamayan veya hesaplamalarını doğru yapamayan orduların muharebede başarılı olma şansı kalmamıştı. Bu gerçeği bizzat III.Selim de görmüş; Kağıthane Topçu Talimgâhında yapılan bir atış tatbikatını izlerken topçuluk eğitiminin ve top nişancılığının zayıf olduğuna şahit olmuştu. Bunun sebeplerini sorarak inceleme yaptıktan sonra, matematikçi İsmail Efendi'yi atış yerine çağırması ve talim yanlışlıklarıyla vuruşlar onun sayesinde düzeltilmişti. III.Selim, tecrübesi ile topçuluğun başlı başına bir ilim olduğuna inanmış ve okur-yazar matematikçi topçu subayı yetiştirecek bir okulun açılmasının zorunlu hale geldiğini düşünmüştü (Avcı, 1963: 11).

Böylece ordunun; haritacı, istihkâmcı, inşaat mühendisi ve topçu sınıfı personelini, çağın gerektirdiği niteliklere sahip olarak yetiştirmek amacıyla 1795 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kuruldu (Cebeci, 2020: 51). 1847'den itibaren mimarlık eğitiminin de verildiği bu okul, günümüzde "Topçu ve Füze Okulu" adı ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin topçu sınıfına ait personelini yetiştirmek üzere eğitim ve öğretime devam etmektedir.

Askerî eğitimle başlayan bu yenileşmeler, özellikle askerî deniz okulunun açılışı, Türk eğitim tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Akyüz, 2020: 143).

Her iki mühendishanede de verilen bazı

askerî ve teknik dersler için öğrencilere öncelikle temel çizim becerisi kazandırılması gerekiyordu. Bu amaçla Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'da topçu ve istihkâm teknik dersleri ile belirli oranda matematik ve Fransızca'nın yanı sıra resim dersleri de verilmekteydi (Ünal, 2006: 210). Örneğin Mühendishane-i Berrî-i Humayun'un birinci sınıfında okutulan Resim ve Hüsn-i Hat derslerinin (Akyüz, 2020: 145), üst sınıflarda okutulan çizime dayalı teknik ve askerî derslerde gereken becerinin öğrencilere kazandırılması amacıyla programa dahil edildiği söylenebilir. Benzer şekilde Harbiye'nin ders programlarında da resim ve çizim kurallarıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantıları bulunan Resim, Harita İnşası, Topoğrafya ve İlm-i Menazır gibi dersler bulunmaktaydı (Akyüz, 2020: 147).

Harbiye ve Mühendishanedeki resim dersleri karakalem modellerden faydalanılarak, doğal nesnelere bakarak, kartpostal ve fotoğraflardan yararlanılarak veriliyordu. Resim ve resimle ilgili derslerin öğretilmesi sayesinde askerî okullara gerekli olan diğer derslerin ve bilgilerin daha iyi anlaşılması, resimle bağıntılı alanlarda çalıştırılacak olan personelin yetiştirilmesi sağlanıyordu (Terzi, 2014: 143).

Batılı anlamda resim anlayışına geçişte geleneksel resim sanatındaki bazı denemeler ile birlikte 19. yüzyılda askerî okullardaki çalışma ve çabalar bu geçişe önemli ivmeler kazandırmıştır. Özellikle askerî okulların ders programına konan resim dersleri ile ilgili gelişmelerin sivil okulları etkilemesi ve yurtdışından resim öğretmenlerinin getirilmesi bu gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu açıdan Mühendishanede 1793 yılında verilmeye başlanan resim dersleri Türkiye'de resim

eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Aydoğan, 2010: 20).

Resim konusunda atılan önemli adımlardan biri de 1864 yılında Menşei Muallimin adıyla askerî okullara öğretmen yetiştirecek bir sınıfın teşkil edilmesi olmuştur. Menşei Muallim sınıfına harbiye mezunu subaylar arasından, istekli ve öğretmenlik yeteneği olanlar seçiliyor ve ilave eğitime alınıyorlardı. Bunlardan iki yıl eğitim alanlar rüştiyelerde, dört yıl eğitim alanlar ise askerî idadilerde ve Harbiye'de öğretmen olarak görevlendiriliyordu. Bu sınıfların resim bölümü "nazarî ve amelî cihetiyle çok ciddi ve çok istifadeli bir tarzda tertip edilmiş" (Yetik, 2016: 12) ve "gerçek anlamda Batı müfredat programlarını uyguluyordu" (İslimyeli, 1965: 15). Resim öğretmeni olarak yetiştirilen öğrencilere Hendese-i Resmiye, Menazır ve Gölge, Resm-i Hatti, Kara Kalem Resmi, Çini ile Resim, Boyalı Resim, Modelden Resim gibi dersler veriliyordu (Yetik, 2016: 12).

Askerî okullarda bazı dönemler yabancı ressamardan da eğitici olarak yararlanılmıştır. Örneğin, dönemin önemli ressamlarından İspanyol asıllı Şiranz (Giuseppe Schranz), İstanbul'a davet edilerek 1837-1841 yılları arasında Harbiye'de öğretmen olarak görev yapması sağlanmış, öğrencilerin suluboya çalışmalarını teşvik etmiştir (Başaran, 2014: 32). Mösyö Kes (Pierre Ques) isimli Fransız ressam ise çok daha uzun süreyle, 1846-1887 yılları arasında Harbiye ve Askerî İdadide 40 yılı aşan süreyle resim öğretmenliği yapmıştır (Yetik, 2016: 13; Tansuğ, 2012: 51).

Askerî okullarda resim derslerine çok önem verildiğini görmekteyiz. Bu konuda Türk ordusunun resim eğitiminde hocaların kendi inisiyatiflerini kullanmalarına müsaade ettiğini;

daha iyi, daha rasyonel eğitimin önünü açtığını anlatan Terzi (1997: 140), 1893 yılında Kuleli Askerî Lisesi'ndeki resim eğitimini Sami Yetik'ten şu şekilde aktarmaktadır:

“Askerî liselerde o zamanın programıyla resim dersine çok ehemmiyet verilmiş, haftanın bir günü sabahtan akşama kadar bu derse tahsis edilmişti. Müsait havalarda bütün sınıf mektepten kırlara ve deniz kenarlarına götürülerek manga manga taksim edilir ve her manga bir muavinin nezareti altında etüdlere devam ederdi. Yağmurlu ve soğuk havalarda ise dershanede eşya kompozisyonları karşısında meşgul olunurdu. Lise birinci sınıfta mücessem şekilleri ve eşyayı menazıra tefikan görüp çizmek ve gölgelemek usulleri gösterilir, lise ikinci sınıfta suluboyaya başlanır, son sınıfta ise tabiattan istinsaha devam edilirdi”.

İlave etmek gerekir ki; günümüzde de askerî okullarda okutulan ve tüm subay ve astsubayların aldığı; “Topoğrafya” derslerinin önemli konuları çizime dayanmaktadır. Ayrıca her sınıftan tüm rütbeli askerî personele verilen “İleri Gözetleyicilik” derslerinde “manzara krokisi” çizimi önemli konulardan biridir. Eğitim ve tatbikatlarda da uygulanan, aranan ve denetlenen manzara krokisi çizimi, ölçekli olarak, perspektif kuralları uygulanarak yapılmaktadır. Ayrıca her seviyede icra edilecek harekâtın planlama ve takibinde çeşitli krokiler yapılmakta ve sürekli güncellenmektedir. Yapılan bu krokileri sadece yapanın değil, görevli diğer personelin de anlayabileceği, görev alanına giren konularda geliştirebileceği standartlarda olması zorunludur.

Askerî okullarda eğitim gören sanatçıların birçoğu Avrupa'ya gönderilerek resim

bilgilerini daha da artırmalarına imkan sağlanmıştır. 19.yy'da Ordu mensupları, özellikle de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan yetişenler, Avrupa deneyimlerini de değerlendirerek Türk resim sanatındaki değişimlere önemli katkıda bulunmuşlardır (Tansuğ, 2011: 158).

## 2. ASKER RESSAMLAR

“Asker Ressamlar” olarak adlandırılan bu kuşak, sanat tarihimizde benzerine başka kültürlerde rastlamanın mümkün olmadığı bir işlevi üstlenmiştir. Yağlıboya resim tekniğini, derinlikli ve ışık-gölgeli sanat anlayışını yabancı ve azınlık sanatçıların tekelinden kurtarmış, çağdaş Avrupa resmiyle aramızdaki mesafenin kapatılmasına öncülük etmişlerdir. Bu nedenlerle birçok kaynakta onlardan övgüyle söz edilmiş, ama alanyazında hak ettikleri ölçüde yer alamamışlardır.



Resim 1. Şeker Ahmet Paşa'nın bir resmine attığı imza.

Bunun en önemli nedeni de o dönemde resimlerin, sergilenmek için değil, saraya sunulmak için yapılıyor olmasıydı. Yapılan esere sanatçısı imza olarak adını yazarken adının devamına “kulları” kelimesini de ilave etmekte ve onun yanına da genellikle resmin yapıldığı yılı yazmaktaydı. Örneğin Şeker Ahmet Paşa yaptığı bir resmine “Ahmet Ali kulları 1313” şeklinde imza atmıştır (Resim 1). Sarayın takdirini kazanmak, sanatçı açısından ödüllerin en yücesiydi ve bunu hak

edebilmiş olmak, üretilmiş eserin yerini bulduğunun da göstergesiydi (Özsezgin, 2014: 12).

Bu dönemde yetişen sanatçıların çoğu askerî okullarda öğretmenlik yapmış, sonraki nesil askerî okul öğrencilerinden resme ilgi ve yeteneği olanların bu yolda gelişmelerine destek olmuşlar, hatta bazı asker ressam emekli olduktan sonra da sivil okullarda resim öğretmeni yapılarak resim sanatının yerleşmesine, yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamışlardır (Terzi, 2014: 144).

Asker Ressamlar Kuşağı ile ilgili yapılan çalışmalarda, yaş sırasına, alfabetik sıraya, okudukları okullara veya doğum tarihlerine göre farklı sınıflandırmalar (Koç ve Kaplan, 2022: 56) yapılmakta fakat genel bir bakış içeren konumuz açısından bu ayrıntı gerekli görülmemektedir.

Birçok istisnası olmasına rağmen bir genelleme yapmak gerekirse; yaşadıkları dönem, aldıkları eğitim ve yaptıkları görevler gibi doğrudan sanat yaşamlarını etkileyen faktörler nedeniyle oluşan üslup farklarının yanı sıra kuşakta yer alan sanatçıların ilk nesilleri primitif sayılabilecek resimler yapmışlar, kuşağın sonraki sanatçıları ise açık havada, doğadan çalışmalar yaparak izlenimciliğe kayan eserler üretmişlerdir. Ayrıca seçilen konularda da benzer şekilde değişim olmuş, başlangıçta insan figürüne pek yer verilmeyen peyzaj ve natüremort türü resimler yapılmışken sonraki kuşaklara doğru bu tür sınırlamalar olmadan, daha geniş bir tema yelpazesinde çalışılmıştır.

Doğum yılı itibarıyla önceki asker ressamların, kendilerinden sonrakileri yetiştirdiği veya yetiştirilmesine katkı sağladığı da bir gerçektir. Örneğin; Osman Nuri Paşa ve Süleyman Seyyid, Hoca Ali

Rıza'nın; Hoca Ali Rıza ve Osman Nuri Paşa, Sami Yetik'in hocalarıdır; Sami Yetik Naim Uludoğan'a hocalık yapmıştır, Naim Uludoğan'dan da Cihangir Akşit resim dersleri almıştır. Cihangir Akşit ise ileride kısaca açıklanacağı gibi yüzlerce Harbiyeliye atölye eğitimi vermiş, verilen bu eğitimlere Naim Uludoğan, Nüzhet İslimyeli gibi asker ressam da katkı sağlamıştır. Nesilden nesile hocalık ve öğrencilik artarak devam ederken sanatçı sayısının çoğalmasına paralel olarak üslupsal çeşitlilikte de artış yaşanmıştır.

Büyük bir bölümü bilinmese de yetişen çok sayıda asker ressamı anlatmak sınırlı sayfalarda mümkün olmayacaktır. Bu nedenle burada asker ressam kuşağı hakkında yeteri kadar fikir verebileceği değerlendirilen az sayıda sanatçı örnek alınarak haklarında kısa bilgilere yer verilmiştir.

#### a. Ferik İbrahim Paşa (1815-1891)

Sanat tarihimizde ilk Türk ressamı olarak bilinen Ferik İbrahim Paşa 1815 doğumludur ve Nizâm-ı Cedîd Yüzbaşılardan Konyalı Kulaksız Mustafa Paşa'nın oğludur (Dilmaç, 2009: 138).



Resim 2. Ferik İbrahim Paşa; "İhlamur Kasrı".  
Kaynak: Dilmaç, 2009: 350

1835 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'u bitirerek Avrupa'ya giden 10 öğrenciden ikisi resim öğrenimi için

gönderilmiştir. Bunlardan birisi de Mülazımı Sani İbrahim Efendiydi. İbrahim Efendi öğrenim için bir deyişe göre Viyana'ya, diğer bir deyişe göre de Londra'ya gönderilmiştir. Öğrenimden hangi yıl döndüğü bugün için bilinmemektedir, ancak; Sultan Abdülmecid zamanında yurda döndüğü, Padişaha resim dersi verdiği ve bir de portresini yaptığı bilinmektedir (Dilmaç, 2009: 138).

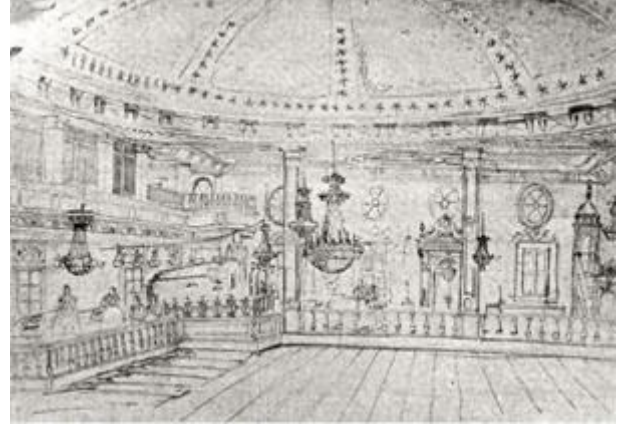
Yetik (2016: 15), ondan şu şekilde bahsetmektedir: “İbrahim Paşa'nın devir itibarıyla klasik ekolün en reel terbiyesini alan bir ressam olduğuna kendi hesabıma inanacağım geliyor. Çünkü dinlediğim hikâyeye göre Sultan Mecit'in çehresindeki çiçek bozuklarını rötuş etmeksizin sayarcasına yapışı mükafat yerine kendisine acı bir mücazâtı davet etmiş, bir aralık Bursa'ya sürgün edilmesine sebep olmuştur.”

### **b. Hüsnü Yusuf Bey (1817-1861)**

1837'de Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'dan mezun olmuştur. 1848'de kolağası rütbesiyle Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'a resim öğretmeni olarak atanmış, 1854 yılında Beyşehir ve Suğla Gölü kanal çalışmaları için mühendis olarak Konya bölgesinde görevlendirilmiştir. Afyonkarahisar Mevlevihanesi, Mevlânâ Türbesi ve çevresini konu alan kroki ve resim çalışmaları yapmıştır. 1855 yılında Konya'da Karaviran Gölü'nün kaynağının değiştirilmesiyle ilgili görev almış, bölgeyle ilgili beş parça harita çizmiştir. 1856-57 yıllarında önce Viyana'da, daha sonra Paris'te sanat eğitimi almıştır. Bu dönemde Fransa'nın sanat ortamında Barbizon Ekolü ve gerçekçi resim anlayışı hâkimdir (Cebeci, 2020: 65).

Sami Yetik (2016: 18), Hüsnü Yusuf'u “Müslüman Leonardo” olarak nitelemekte ve

“Mimaride fevkalade ihtisası, güzel sanatlara ilahi bir incizabı bulunduğu aşikardır. Ayasofya'nın dahil ve hariç bütün inceliklerini muhafaza ederek küçük mikyasta güzel bir maketini vücuda getirebilmesi sırf bu cezbenin tesiri altında yorumlayan ruhunun bir çalışma eseridir” demektedir.



Resim 3. Hüsnü Yusuf Bey'in kaleminden Afyon Mevlevihânesi'nin Görünümü.

Kaynak: Milli Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi, 2020, s.58.

Su birikintileri, uçsuz bucaksız kır görünüşleri ve ağaçların yer aldığı doğa, o dönemdeki çoğu sanatçının olduğu gibi Hüsnü Yusuf Bey'in de başlıca ilham kaynağıydı. 1858'de İznik ve Bursa güzergâhı üzerinden Konya'ya gitmiş, yolculuk esnasında gördüğü ilginç yapıların görüntülerini kâğıda aktarmış, Akşehir ve İshaklı kasabasında kroki çalışmalarıyla birlikte notlar almıştır. 1861'de kaymakamlığa yükseltilmiş ve o yıl vefat etmiştir (Cebeci, 2020: 65).

### **c. Ferik Tefik Paşa (1819-1866)**

İlk eğitimini Enderun'da almış, 1837 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan mezun olmuş, Avrupa'ya resim eğitimi için gönderilmiştir. Yurda döndükten sonra askerlik mesleğinde erkânı harp reisliğine kadar yükselmiştir.

Tefik Paşa, ressamlığının yanı sıra aynı zamanda çok başarılı da bir nakkaş ve

hattattır. Büyük zelzeleden sonra Bursa Ulu Cami'nin mihrabını tezyin ve nakşetmiş, ancak bu tezyinat sonradan acemi nakkaş fırçıları ile bozulmuştur (Yetik, 2016: 34).

Yapıtları bilinemediğinden Ferik Tefvik Paşa'nın üslubu hakkındaki bilgiler söylentilere dayanmaktadır (Tansuğ, 2012: 365).

#### d. Osman Nuri Paşa (1839-1906)

1857'de Harbiye son sınıf öğrencisiyken Saray'a alınmıştır. Avrupa'da resim eğitimi almıştır. Kuleli Askerî Lisesi'nde ve Harbiye'de resim öğretmenliği yapmıştır.

Türk resminde kahramanlık içeren konuda eser veren ilk ressamımızdır (Preveze Tablosu).

Osman Nuri Paşa'nın öğrencileri olarak; Hoca Ali Rıza, Sami Yetik, Zekâi Paşa, Ahmet Ziya Akbulut gibi sanatçılar sayılabilir (<http://www.turkishpaintings.com>).



Resim 4. Osman Nuri Paşa; Ertuğrul Fırkateyni 16 Eylül 1890 (Fırtınada batmadan önce)  
Kaynak: <http://www.turkishpaintings.com>

Askerî Lise öğrencilerinden resim yeteneği ile kendini gösterenleri defterine not alarak unutmadığı, Harbiye'ye geçtikleri sene onları arayıp bulduğu ve resimhaneye devamlarını teşvik ettiği bilinmektedir (Yetik, 2016: 35).

“Harbiye 4.sınıfta bütün öğrencilerine yağlı boya birer tablo yaptırır ve başarı gösterenleri madalyalarla taltif ederdi” (İslimyeli, 1965: 37).

“Nuri Paşa, bir zabıt için resim yapmanın bir kusur, resimden anlamamanın büyük bir irfan noksanlığı olduğuna katî bir kanaatle hüküm vermiş hocalardandı. Derslerde daima, orduda el işlerinde maharetli zabıtların kıymetlerinden itibarlarından bahsedirdi. Güzel ve doğru krokilerin meslekteki derece-i lüzumunu munis lisanının tatlı ahengiyle anlatarak genç ruhlara karşı sevdirmeye, sanat zevkini tattırmaya çok dikkat eder, ehemmiyet verirdi” (Yetik, 2016: 35).

#### e. Şeker Ahmet Paşa (1841-1907)

1859'da Harbiye'den mezun olmuştur. Resimlerinin Padişah Abdülaziz tarafından beğenilmesi üzerine 1862'de Paris'e gönderilmiş, orada Mekteb-i Osmani'ye devam etmiştir.



Resim 5. Şeker Ahmet Paşa; “Natürmort”, 92x130 cm, Tüyb, 1906, Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr/>

Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunda Boulanger ve Gerome'un atölyelerinde çalışmış, eserleri yurt dışında birçok sergiye kabul edilmiştir (Tollu, 1967: 2). Örneğin; Paris'te öğrenimi sırasında devrin hükümdarı Abdülaziz'in bir portresi ile sergiye katılmış,

böylece yurt dışında ilk defa sergiye katılan ressamımız olmuştur (İslimyeli, 1965: 22).

Avrupa'dan döndükten sonra Tıbbiye'deki resim hocalığının yanı sıra Beyazıt, Zeyrek, Kaptan İbrahim Paşa Rüştüye mekteplerinde, Sultanahmet Sanat Mektebi'nde de resim öğretmenliği yapmıştı. Yaptığı bu görevleriyle memleket çocuklarına ve onların yakın çevrelerine de sanat zevkini aşılamaya gayret ediyor, yaptığı eserleriyle onlara Batılı anlayıştaki resimden zevk alma mutluluğunu yaşıyordu (Tollu, 1967: 4).

Batı resmiyle kişisel ressam duyarlığı arasında ilinti kuran en başarılı sanatçılardan biri olan Şeker Ahmet Paşa, İstanbul'da ilk kişisel sergiyi açan ressam olarak da sanat tarihimize geçmiştir (Tansuğ, 2011: 159).

Yaptığı natürmortlarda olduğu kadar peyzajlarında da realist bir tavır sergilediği görülür. Peyzaj ve natürmortlarında daha çok koyu tonları, ışığı ve renkleri kullanımı ile Barok bir etki yaratarak derinlik sağlamıştır. Yaptığı manzara resimlerindeki titizliği ve detaylarındaki ince işçiliği açısından dönemin sanatçısı Courbet'den etkilendiği düşünülmektedir. Şeker Ahmet Paşa, klasisist-romantik bir eğitim görmesine rağmen, yer yer Courbert anlayışına yaklaşan resimler yapmıştır (Özpınar, 2007: 19).

#### f. Süleyman Seyyid (1842-1913)

Öğrencilik yıllarında kara kalem ve sulu boya resimleriyle öğretmenlerinin dikkatini çekmiş, Maltalı Guiseppe Schrnaz ve Fransız Pierre Ques'ten ders almıştır. 1862 yılında Harbiye'den teğmen olarak mezun olduktan sonra Sultan Abdülaziz tarafından Paris'e gönderilmiştir. Burada bir süre Robert Flari ve Gustave Bloulanger'nin yanında, daha sonra dokuz yıl kadar da Alexandre Cabanel'in

atölyesinde çalışmış, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nu bitirmiştir. Bir yıl Roma'da çalıştıktan sonra İstanbul'a dönmüş; bir müddet ressam Osman Nuri Paşa'nın yardımcılığını yaptıktan sonra Harp Okulu'nda resim öğretmeni olarak atanmıştır. 1880'de Kuleli Askerî İdadisi'ne, 1884'te Askerî Tıbbiye İdadisi'ne geçmiş ve buradan 1910 yılında emekliye ayrılmıştır. İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ders nazırlığı, Orman ve Maadin Mektebi'nde Fransızca öğretmenliği yapmış, Mülkiye Mektebi'nin kuruluşunda görev almıştır (Yetik, 2016: 51).



Resim 6. Süleyman Seyyid; "Portakallı Natürmort", 33x40,5 cm, Tüyb, 1904.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda büyük ahşap bir evde yaşayan Süleyman Seyyid, manzara resimlerinde çok sevdiği Çamlıca, Kısıklı, Bulgurlu, Hekimbaşı, Dudullu, Kayışdağı, Alemdağı ve Fenerbahçe'yi konu almıştır. Daha çok natürmortlarıyla tanınan sanatçı, "Leylaklar" resmi ile Paris Sergisi'nde madalya almıştır. Natürmortlarında Şeker Ahmet Paşa ve Hüseyin Zekâi Paşa gibi çağdaşlarının aksine meyve kompozisyonları yerine meyvenin kendisini ele alarak incelemiştir. Örneğin, Portakallı Natürmort'unda meyvelerden oluşan bir kompozisyon yaratmaktan kaçınarak meyvenin özünü yakalayan, portreleştiren

yalın bir anlatım tercih etmiştir. Perspektif ve geometrik sağlamlık resimlerinde dikkat çekmektedir (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

46 yıl süre ile askerî ve sivil okullarda öğretmenliğin yanı sıra, gazetelerde yazarlık ve çevirmenlik de yapmıştır (Yetik, 2016: 51).

#### g. Servili Ahmet Emin (1845-1892)

İstanbul'da doğan Servili Ahmet Emin, 1865'de Mühendishane-i Berrî-i Humayun'dan Topçu Mülazım (teğmen) olarak mezun olmuş ve tophane resimhanesine atanmıştır. Burada görev yaptığı yıllarda, görevi gereği resimden çok fotoğrafla meşgul olmuştur (Yetik, 2016: 23). Fotoğrafçılığı azınlıkların tekelinden kurtaran sanatçılarımızdan biridir.



Resim 7. Servili Ahmet Emin, Baalbek Harabeleri  
Kaynak: Şeker, 2016: 36.

1892 yılına kadar Mühendishane'de öğretmen olarak görev yapan sanatçının günümüze ulaşan az sayıda resminden biri olan "Baalbek Harabeleri" dış mekanda çalışılmış, kapalı kompozisyon olarak kurgulanmış ve kapalı formlardan oluşan bir eserdir. Sanatçı açık-koyu renk zıtlığı ile kurgulamış olduğu kompozisyonunda, tek nokta ışığını kullanarak arka plandan ön plana doğru bir derinlik elde etmiştir (Özpinar, 2007: 41).

Resim ve fotoğrafın yanı sıra, oymacılık ve heykel dallarında da başarılı çalışmalar

yapmıştır (Yetik, 2016: 23).

Yaşamı sürekli çalışma ile geçmiş, gecelerini dahi az uyku ve çok meşguliyetle geçirmiştir. Aşırı çalışmaya bağlı geçirdiği uzun bir sinir rahatsızlığı sonucu 9 Ocak 1892'de vefat etmiştir (Yetik, 2016: 25).

#### h. Kaymakam Ahmet Şekür (1856-1951)

Ahmet Şekür Bey; Emin Bey ve Hüsnü Melek Hanım'ın oğlu ve Türk havacılık tarihinde önemli yere sahip olan Tayyareci Vecihi Hürkuş'un amcasıdır (<https://tayyarecivecihi.com>).

1875'de Harbiye'den mezun olmuş, aynı yıl Harbiye'ye tarama ve meç öğretmeni olarak atanmıştır.

1898 yılında Harbiye'deki öğretmenlik görevine ek olarak Meclis-i Maarif-i Askeriye üyeliğine de tayin edilmiştir (<https://www.pulhane.com>).



Resim 8. Kaymakam Ahmet Şekür; "Avcılar", 66x95,5 cm,  
Tüyb, SSM.

Kaynak: <https://digitalssm.org/digital/collection>

Kaymakam Ahmet Şekür, Hoca Ali Rıza'nın çok beğendiği ve hakkında büyük ümitler beslediği öğrencilerindendir. Dönemin resim anlayışı içinde ele alındığında inanılmaz bir kompozisyon düzeni ve perspektif anlayışı yansıtan Şekür'ün resimlerinin altyapısında fotoğrafın varlığı açıkça belli olmaktadır (Tarlakazan, 2017: 345).



## i. Halil Paşa (Sözel) (1857-1939)

Halil Paşa, Mekatib-i Askeriye Nâzırı (Askerî Okullar Komutanı) Ferik Selim Paşa'nın oğludur. İstanbul'da dünyaya gelmiştir.



Resim 9. Halil Paşa, "Eldivenli Kadın (Madam X)", 104x66 cm, Karton üzerine yağlıboya ve pastel, 1899, SSM. Kaynak: <https://www.sakipsabancimuzesi.org>

1874'de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun'dan mezun olmuştur. Yaver olarak atanmış, yaverliğin yanı sıra Askerî Lisede resim öğretmenliği de yapmıştır. 1880'de sanatını geliştirmek üzere Paris'e gönderilmiştir. Orada Güzel Sanatlar Akademisinde Gerome gibi ünlü sanatçıların atölyelerinde sekiz yıl çalışmış, yurda döndükten sonra Harbiye ve Tıbbiye'de resim öğretmenliği yapmıştır. 1905 yılında Müze-i Osmanî'nin müdür yardımcılığı görevine getirilmiş, 1906'da ise mirliya rütbesine terfi ettirilerek Harbiye Resimhanesine atanmıştır. Halil Paşa'nın rütbesi, 1908 Meşrutiyet'inde uygulanan Tasfiye Yasası ile yarbaylığa indirilmiş ve emekli edilmiştir. 1917-1918 yıllarında Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü de yapan Halil Paşa yaşamının son yıllarını Abbas Hilmi Paşa'nın konuğu olarak Mısır'da

geçirmektedirken yurt özlemine dayanamamış ve İstanbul'a geri dönmüştür (Terzi, 1994: 202-203).

Paris'te eğitim aldığı yıllarda klasik ve realist akımın etkisinde kalmış, Empresyonizmi ülkemize getiren sanatçılardan biri olmuştur. Boğaz resimleri, yalılar, kayıklar, resimlerinin konuları arasındadır. Anatomi bilgisi belirgindir. Kadın portreleri dikkat çekicidir. 1900'de Salon des Artistes Français'de sergilediği kadın portresiyle bronz madalya, 1936 yılında Viyana Uluslararası sergisinde altın madalya kazanmıştır (Tansuğ, 2011: 270).

## j. Hüseyin Zekâi Paşa (1859-1919)

İstanbul'da doğmuş, ilk resim eğitimini Kuleli Askerî Lisesi'nde Süleyman Seyyid ve Osman Nuri Paşa'dan almıştır. 1883 yılında Harbiye'den mezun olmuştur.



Resim 10. Hüseyin Zekâi Paşa; "Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi", 75,5x100 cm, Tüyb, Ankara RHM. Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Öğrencilik yıllarında yaptığı resimlerle Sultan II. Abdülhamid'in beğenisini kazanarak yaver sınıfına alınmış ve saray yaveri Şeker Ahmet Paşa ile çalışmaya başlamıştır. 1907 yılında Saray yaverliğine atanmış, bu görevi sırasında Yıldız Sarayı'ndaki Silah Müzesi'nin kuruluşu için çalışmalar yapmıştır.

Ressamlığının yanı sıra sanat eseri koleksiyonları yapan sanatçının ayrıca 1914

ve 1919 yıllarında yazdığı sanat tarihi kitapları da vardır. Peyzaj ve natürmort çalışmaları bulunan sanatçının İstanbul resimleri arasında III. Ahmet Çeşmesi, Ayasofya Camii gibi anıtsal mimari betimlemeleri, İstanbul'un çeşitli yerlerinden yaptığı peyzajlar sayılabilir. Erken dönemlerinde primitiflerin fotoğraftan çalışılmış resimlerini andıran bir üslupla çalışan sanatçının daha geç dönem resimleri, açık havada çalışılmış izlenimi veren ışık ve renk kullanımıyla empresyonist bir üslubu çağırıştırır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

#### **k. Bahriyeli İsmail Hakkı Bey (1863-1926)**

1884 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'dan gemi inşaat mühendisi olarak mezun olmuştur ve Bahriye Nezareti İnşaat Dairesi'nde göreve başlamıştır. 1895'de görevli olarak Almanya'da bulunduğu dönemde, maaşlarının ödenmemesi nedeniyle görevinden istifa etmiş, geçimini sağlamak için Hamburg'daki Alman deniz inşaat müesseselerinde mühendis olarak çalışmasının yanı sıra resim yapıp satmıştır.



Resim 11. Bahriyeli İsmail Hakkı Bey; "Denizde Fırtına", Tüyb, 74,5x120 cm.

Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra göreve başlama daveti alarak yurda dönmüş ve Binbaşı rütbesiyle Deniz İnşaat Reisliği görevine başlamıştır. 1910 yılında rütbesi yarbaylığa yükseltilmiş, üç yıl daha çalıştıktan sonra 1913 yılında emekliliğini isteyerek

denizle ilgili özel çalışma hayatına atılmıştır. Bu dönemde şahsi teşebbüsü ile Paşabahçe'de küçük, mütevazı bir tezgâhta güzel motor tekneleri ve sandallar yapmıştır. Bilgisinden ve tecrübesinden yararlanılmak üzere, 1920 yılında tekrar göreve çağrılmış, İstinye'deki inşaat tezgâhında mühendis olarak vefat ettiği 1926 yılına kadar çalışmıştır.

Hoca Ali Rıza'nın kayınbiraderi olan Bahriyeli İsmail Hakkı Bey, tam anlamıyla deniz ressamlığının tekniğine hakim, deniz ve gemileri bilen bir ressamdı (Yetik, 2016: 100-106).

#### **I. Hoca Ali Rıza (1858-1930)**

1858'de Üsküdar'da doğduğu için sanat tarihine Üsküdarlı Hoca Ali Rıza adıyla geçti. Rüştüye'deki öğrenciliği sırasında resim derslerindeki yeteneği ile dikkat çekmiş, askerî okullarda Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyyid Bey ve Mösyö Kess (Pierre Ques)'den resim dersleri almıştır. 1884'te teğmen olarak Harbiye'yi bitirmiş ve bu okula resim öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Bu dönem resimlerinde ve daha sonraki yıllarda, doğup büyüdüğü Üsküdar ve Karacaahmet'in sessiz köşelerini, kıyı kahvelerini ve güneşli kayalıklarını konu olarak tercih ettiği görülür. Resim öğretmenliği yaparak çok sayıda öğrenci yetiştirmiş, resim derslerinde kullanmak üzere desen albümleri hazırlamıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

İtalya'ya resim öğrenimi için gönderileceği dönemde Napoli'de başlayan kolera salgını nedeniyle yurt dışına gidişi ertelenmiş, daha sonra da gönderilmemiştir. Harbiye'deki hocalığının haricinde Numune-i Terakki Mektebi ve Çamlıca Kız Lisesi'nde de resim öğretmeni olarak görev yapmıştır (Yetik,

2016: 83)

1909-1912 arasında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nde başkanlık yapmıştır.



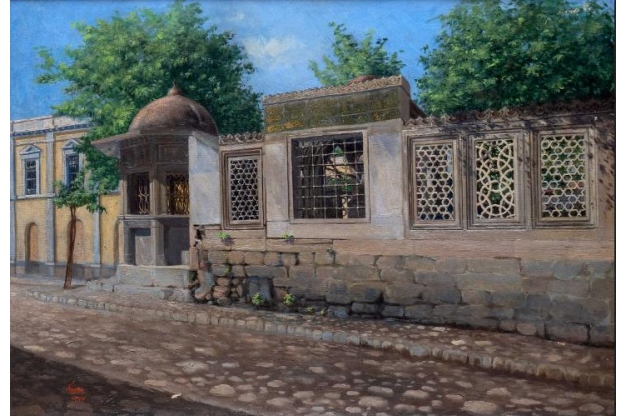
Resim 12. Hoca Ali Rıza; "Manzara", Tüyb, 93X130 cm., Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Üsküdar'ın ve Boğaz'ın zenginliklerle dolu tepelerine tırmanır, bir kaya parçasından, bir yelkenliden, bir fıstık ağacı silüetinden, bir İstanbul ahşap evinden bin bir renk manzumesi ile şaheserler yaratırdı. Hoca Ali Rıza için realizmin en zengin temsilcisi denilebilir. Eserlerinin sayısının beş bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. 20 Mart 1930 tarihinde Üsküdar'da vefat etmiştir. (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).

### m. Ahmet Ziya Akbulut (1869-1938)

Ahmet Ziya Akbulut, 1887 yılında Harbiye'den mezun olmuş, resim eğitimini Kuleli Askerî Lisesi'nde Osman Nuri Paşa'dan, Harbiye'de Hoca Ali Rıza'dan almıştır. Mezuniyetinden sonra Erkan-ı Harbiye resimhanesine atanarak 1894 yılına kadar burada çalışmış, yüzbaşılığa yükselince Osman Nuri Paşa'ya yardımcı olarak Kuleli Askerî Lisesi'ne atanmıştır. 1894 yılında Ameli Menazır ve 1896 yılında Usulü Ameliye-i Fenni Menazır adlı eserleri yayınlanmıştır. Ahmet Ziya Akbulut sanata olduğu kadar, matematik ve astronomiye de meraklıydı. "Takvimi Ziya" olarak adlandırılan

yıllık cep takvimi onun tarafından hazırlanıp yayınlanırdı. Prof. Dr. Mustafa Kaçar tarafından sadeleştirilen "Güneş Saatleri Yapım Klavuzu" isimli kitabı 2010 yılında yayınlanmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>). 1898 yılında Mektep-i Askeriye matbaası müdürlüğüne atanan Ahmet Ziya, 1905 yılında binbaşı olmuş, 1913 yılında Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başkanlığına getirilmiştir. Bu cemiyetin gazetesinde de perspektif dersleri veren sanatçı, 1914 yılında emekliye ayrılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>; İslimyeli, 1965: 62).



Resim 13. Ahmet Ziya Akbulut; "Mimar Sinan Türbesi", 38x55cm, Tüyb, 1910. Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

1938 yılına kadar Sanayi-i Nefise Mektebinde Ulumu Riyaziye ve Fenni Menazır öğretmeni olarak ders veren sanatçı, son yılında müdür muavini olarak da görev yapmıştır. Eski Beyazıt İmaret, Sultan Ahmet Camii, Mihrişah Sultan Camii belli başlı eserleri arasında yer almaktadır. Sultanahmet Camii resimleri, öğretmeni Osman Hamdi Bey'in ona mezuniyet görevi olarak verdiği resimdir. Ahmet Ziya haftalarca At Meydan'ına giderek açık havada, Dikilitaş yönünden caminin resmini yapar. Bu kapsamda yaptığı Sultan Ahmet Camii resimlerinin arasına, Süleymaniye Camii resimlerini de kazandırır. Ankara Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonunun önemli

eserlerinden olan Mimar Sinan Türbesi de büyük olasılıkla bu dönemde yapılmıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Ahmet Ziya Akbulut, öğretmen ve sanatçı olarak Türk resmine yaptığı hizmetlerinin yanı sıra, perspektif kurallar ve bunların uygulanması hakkında iki de kitap yazarak, yeni resim sorunlarının bilimsel yönünü aydınlatıcı bir rol oynamıştır (Tansuğ, 2012: 60).

#### **n. Diyarbakırlı Tahsin (Siret) (1874-1937)**

İstanbul'a, Askerî Lise'de öğrenim görmek için gelmiştir. Nuri Paşa'nın öğretim sistemi içinde sanatını geliştirirken Kuleli Askerî Lisesi'nden Boğaziçi'nin güzelliklerini özümsemiş, Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur.

1895 yılında Harbiye'den Süvari Teğmen olarak mezun olmuş, deniz resimlerinde gösterdiği üstün başarının yanı sıra müzikteki maharetiyle de tanınmış bir sanatçıdır (Yetik, 2016: 107).

1902'de Sanayi-i Nefise Mektebi'ne devam eden Diyarbakırlı Tahsin'in, bu okuldaki kapalı atölye çalışma yönteminden sıkılarak ayrılmıştır (Yetik, 2016: 110). 1918'e kadar Erkan-ı Harbiye resimhanesinde ressam olarak çalışmıştır. I.Dünya Savaşı yıllarında tedavi için Macaristan'a gönderilmiş, burada da tamburu ilgi ile dinlenmiş, resimleri çok beğenilmiştir. İstanbul'a evlenmiş olarak dönmüş ve haftada bir gün Beyoğlu Musevi Mektebi'nde resim öğretmenliği yapmış, diğer günlerde de Seyr-i Sefain İdaresi'nin (Denizcilik İşletmesinin) resimhanesinde çalışmıştır. 1937 yılında Kadıköy'deki evinde hayata gözlerini yummuştur (Yetik, 2016: 111; <https://arhm.ktb.gov.tr>).



Resim 14. Diyarbakırlı Tahsin; "Dalgalı Denizde Gem", 81x116 cm, Tüyb., Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

#### **o. Mehmet Sami Yetik (1878-1945)**

Kuleli Askerî Lisesi'ndeki eğitimi devam ederken öğretmeni Osman Nuri Paşa'nın teşvikiyle resim çalışmalarına başlamıştır. Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuş ve ondan çok etkilenmiştir. Eyüp Baytar Mektebi'nde resim öğretmeni olarak görev yaparken Sanayi-i Nefise Mektebi'ne kaydolmuş ve buradan 1906 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından resim öğretmenliği yaparken 1910 yılında Paris'e resim eğitimine gönderilmiş, burada Akademi Julian'da Jean Paul Laurens'in atölyesinde çalışmıştır. Bu süreçte klasik biçemden uzaklaşıp izlenimciliğe yönelmiş, yurda döndükten sonra Avrupa'da gördüğü yeniliklerin Sanayi-i Nefise programlarına girmesi için girişimlerde bulunmuştur.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nda İdadi'den arkadaşı Mehmet Ali Laga ile cephede görevlendirilmiştir. Edirne cephesinde Hasan Rıza ile tanışmış, bu sayede onun yağmalanan atölyesine sahip çıkmış, resimlerinin bir kısmının kurtarılmasını sağlamıştır. Savaşta esir düşmesine rağmen Bulgar ressamlarla kurduğu ilişkiler sayesinde esaretten kurtulmuştur.

Cephedeki görevleri sırasında yaptığı çizim ve eskizler, Şişli Atölyesi'ndeki büyük boyutlu resimlerinin temelini oluşturmuştur. Savaşın sonra gazetelerde sanat konulu yazılar yazmış, orta dereceli okullar için iki albüm hazırlamıştır. 1940 yılında "Ressamlarımız I" adlı kitabı yayımlanmıştır. Galatasaray, Ankara ve Viyana Sergileri'ne katılmış, 1945 yılında kurulan Asker Ressamlar Derneği'nin ilk kurucusu olmuştur.



Resim 15. Sami Yetik; "Topçular" 70x99 cm, Duralit üzerine yağlıboya, 1928. Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

Savaş resimleriyle tanınan Sami Yetik'in manzara, natüremort ve portreleri de önemlidir. Hayatının son yıllarında yaptığı resimlerde konu olarak Ankara manzaralarına yönelmiştir (<https://arhm.ktb.gov.tr>).

#### p. Mehmet Ali Laga (1878-1947)

1878'de Trablusgarp'da doğmuştur. Kuleli Askerî Lisesi'nden mezun olarak girdiği Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur. Daha sonraki yıllarda da beraberlikleri sürecektir olan, ressam Sami Yetik ile arkadaşlığı bu yıllarda, askerî lise sıralarında başlamıştı. 1898'de teğmen rütbesiyle Harbiye'den mezun olduktan sonra Trablusgarp'a atanmış 1907'de Hassa Ordusu Karargâh'ına atanması nedeniyle İstanbul'a gelmiş, bir yıl sonra da Kuleli Askerî Lisesi'ne resim öğretmeni olarak

atanmıştır. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır.

O dönemde Kuleli Askerî Lisesi'nden hocası olan Hasan Rıza'nın da Edirne'de bulunması ve atölyesini kendilerine açması; Edirne'nin düşman tarafından işgaline, Hasan Rıza'nın şehit edilmesine ve kendilerinin de Bulgarlara esir düşmesine kadar sürmüştür. Bir süre Bursa Askerî Lisesi'nde de resim öğretmenliği yapan Mehmet Ali Laga, emekli olduktan sonra Beşiktaş'taki Zafir Konağına çekilerek çok sayıda eser üretmiştir (<https://arhm.ktb.gov.tr/>).



Resim 16. Mehmet Ali Laga; "Bursa'da Uludağ, 51x72 cm, Duralit üzerine yağlıboya. Ankara RHM.  
Kaynak: <https://arhm.ktb.gov.tr>

#### r. Hikmet Onat (1882-1977)

Ölümünün ikinci yıldönümünde Hikmet Onat için Osmanbey Akbank Sanat Galerisinde Anma töreni düzenlenmiş, kızı Süheyla Onat ile oğlu Edip Onat'ın elinde bulunan eserlerinden bir bölümü sergilenmiştir. Düzenlenen bu anma törenli sergi dolayısıyla hazırlanan "Hikmet Onat 97" adlı sergi katalogunda, sanatçının kendi kaleminden özgeçmişi şu şekilde yer almaktadır: "İstanbul'da Fındıklı semtinde doğdum. Deniz Binbaşı Murat Beyin oğluyum. Orta tahsillerimi Fevziye ve Kasımpaşa Rüştîyelerinde yaptım. Yüksek tahsilimi Deniz Harp Okulu'nda bitirerek Deniz

Subayı oldum. Daha sonra, sanata olan sevgim sebebi ile Sanâyi-i Nefise Yüksek Mektebine devam ettim. Oradan da mezun oldum. İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra açılan yarışmayı kazanarak maârif nâmına Paris'e gönderildim ve askerlikten istifa ettim. Paris'te Millî Sanayi-i Nefise yüksek okuluna giriş imtihanını vererek girdim ve Cormon'un atelyesinde çalıştım. Dört sene sonunda çıkan birinci umûmî harp dolayısıyla memlekete döndüm. Akademide önce hazırlık sınıfında, sonra atelye hocası olarak çalıştım. Nihâyet altmışbeş yaşında yaş tahdidine uğrayarak emekliye ayrıldım. Bugün doksanbeş yaşına gelmiş bulunuyorum ve açık hava çalışmalarına devam ediyorum.”

Açık hava ressamı olarak bilinen sanatçı, arkadaşları ile birlikte kurdukları Türk Ressamlar Cemiyeti'nin yönetim kurulunda da görev yapmıştır.

Hikmet Onat, çağdaş resim sanatımızda manzara ressamı olarak tanınır. Resimlerinde renk ve ışığın parlaklığı dikkat çekmektedir.



Resim 17. Hikmet Onat; "Ankara", 80x95 cm, Tüyb, 1928. SSM.  
Kaynak: <http://www.turkishpaintings.com>

### s. Ali Rıza Bayazıt (1883-1964)

1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. Konya'da Kurşuncular sülalesinden Mehmet Efendi'nin oğludur. Eyüp Sultan Baytar Eczacı Askerî Ortaokulu, Kuleli Askerî Lisesi

ve Harp Okulu'nda okuyan Ali Rıza Bayazıt, Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza'nın öğrencisi olmuştur. 1908 yılında Manastır Askerî Ortaokulu ve Lisesi'nde resim ve geometri öğretmenliğinde bulunan Ali Rıza Bayazıt, 1911 yılı sonunda İstanbul Fatih Askerî Ortaokulu resim öğretmenliğine atanmış, 1912'de başlayan Balkan Savaşı'nda Kırçalı ve Bolayır Kolordularında savaşa katılmıştır (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 16).

Harpten sonra açılan sınavı kazanarak harita sınıfa geçmiştir. 1913'te Harbiye Nezareti Harita Dairesince Sofya ve Bükreş'te görevlendirilen Bayazıt, 1914'te 1'inci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Suriye Cephesi'ne gönderilmiş, 1916'da Harbiye Nezareti Harekât Dairesi'nde emir subaylığı yapmıştır. 1919'da İstiklâl Savaşı'na katılarak İstiklâl Madalyası almıştır.



Resim 18. Ali Rıza Bayazıt; "Göl Kenarı", 30x40, Duralit üzerine yağlı boya, 1943.

Kaynak: Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu

1938 yılında yarbay rütbesinden emekli olan Ali Rıza Bayazıt, uzun yıllar Harp Akademisi, Yedek Subay ve Harp Okullarında haritacılık öğretmenliği yapmıştır. Bu alanda da eserler veren ve kitapları programlara kabul edilen Bayazıt, durmadan çalışan, aldığı her görevi mutlaka en iyi şekilde başarmayı amaç edinen bir yaratılışa sahipti (İslimyeli, 1965: 87).

1941 yılında 4'üncü Yurt Gezisi'nde Elazığ'a gönderilmiştir. 1944'te üç arkadaşı ile birlikte ilk resim sergisini Ankara'da açmıştır. 1945'te "Asker Ressamlar Sanat Derneği"nin kurucuları arasında yer alarak uzun yıllar bu derneğin başkanlığını yürütmüştür. 1946'da Genelkurmay Başkanlığının onayı üzerine 1910 yılından beri kapalı olan Harp Okulu Resim Atölyesi'ni kurmuş ve öğretmenliğini üstlenmiştir (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 16).

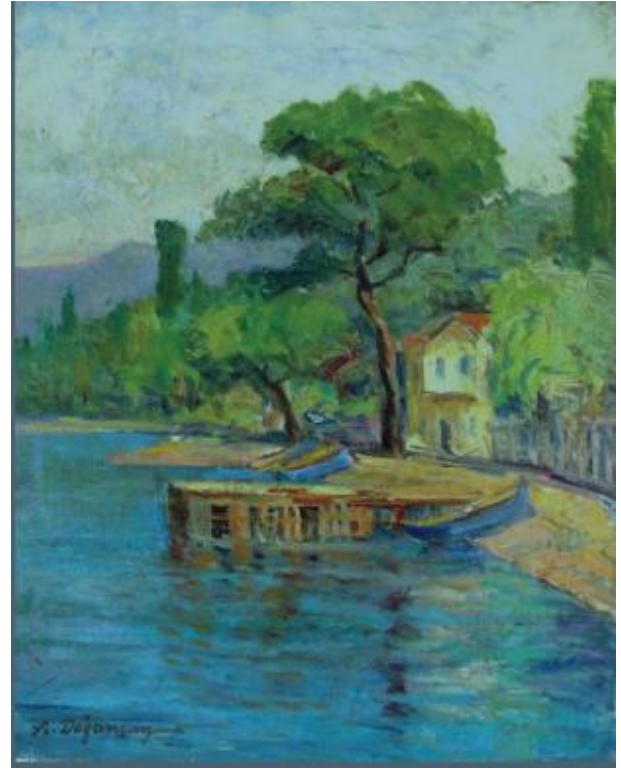
İslimyeli (1965: 20)'ye göre; 1951 yılında İtalya'da uluslararası desen sergisinde birincilik ödülünü alan Ali Rıza Bayazit, başarılarıyla Türk sanat tarihine şeref kazandıran bir sanatçıdır. İyi kalpliliği, mütevazı kişiliği ve yeni yetişenleri teşvik edici tutum ve davranışları ile tanınan sanatçı, 1964 yılı Ocak ayının ilk günü geçirdiği kalp krizi sonucu İstanbul'da vefat etmiştir (İslimyeli, 1965: 88).

#### t. Adil Doğançay (1900-1990)

Adil Doğançay 1900 yılında İstanbul Rami'de doğmuştur. Anne ve babası Bosna-Hersek'ten göçmen olarak gelmiştir. Babası kuyumculukla uğraşan tüccar Ali Bey'dir.

Adil Doğançay Balkan Savaşı sırasında Eyüp Askerî Rüştiyesi'nden mezun olmuştur. Bu yıllarda resme ilgi duyan Doğançay, Eyüp Askerî Rüştiyesi'nde resim hocası Binbaşı Şeref Bey'den, sonrasında girdiği Harita Mektebi Alisi'nde deniz ressamı olarak tanınan Diyarbakırlı Yarbay Tahsin Bey'den ders almıştır. Birinci Dünya Savaşı'na katılan Adil Doğançay son sınıfta İstiklâl Savaşı için Anadolu'ya gitmiştir. Afyon Cephesi'nde harita çalışmalarına katılmış, İzmir'in kurtarılmasından sonra Ankara'ya dönerek o zamanki adı ile Harita Umum Müdürlüğü'nde

çalışmaya başlayarak 42 sene haritacılık alanında büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1958 yılında emekliye ayrılarak İstanbul'a yerleşen Adil Doğançay, mesleği gereği, doğa ile baş başa kalmış ve yeteneğini geliştirmiştir. Fırsat buldukça dönemin ünlü ressamı İbrahim Çallı ve Hikmet Onat gibi isimlerden tavsiye ve eleştiriler alarak resimde kendi yolunu çizmiştir. Hemen her zaman tabiattan çalışan Adil Doğançay, daha ilk eserleriyle dikkat çekmiş bir sanatçıdır. İlk yıllar realizm yolunda bulunan sanatçı, son yıllarında Empresyonizme kaymıştır (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 24).



Resim 19. Adil Doğançay; "İskele", 32x41 cm. Duralit üzerine yağlı boya, 1955.  
Kaynak: Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu.

Başta Devlet Resim ve Heykel Sergileri olmak üzere, Emekli Ressam Subaylar, Haritacı Subaylar, Güzel Sanatlar Birliği ve Türkiye Ressamlar Cemiyeti'nin sergilerine katılmıştır. Bir ara Amerika'ya giden Doğançay, oradaki sanat akımlarını yakından izlemiş ve çalışmalarda bulunmuştur. Ağırlıklı

olarak yağlıboya resim çalışan sanatçı, izlenimci üslupta manzaralar, deniz peyzajları ve natüromortlar yapmıştır. Adil Doğançay'ın yapıtlarının bir bölümü, oğlu ressam Burhan Doğançay tarafından 2004 yılında İstanbul'da kurulan Doğançay Müzesi'nde sergilenmektedir. İstiklâl madalyası sahibi olan Adil Doğançay 1990 yılında İstanbul'da yaşama veda etmiştir (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 24-25).

#### r. Naim Uludoğan (1911-2010)

1911 yılında Arnavutluk'un İşkodra şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Bey'dir.

Kuleli Askerî Lisesi'nde ilk resim derslerini Sami Yetik'ten almıştır. 1933'te Kara Harp Okulu'nu bitirmiş, aynı yıl Harita Genel Komutanlığı'nda çalışmaya başlamıştır.



Resim 20. Naim Uludoğan; "Margrit", Duralit üzerine yağlı boya, 60x46, 1968.  
Kaynak: Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu.

1947'de Asker Ressamlar Derneği'ne üye olan Uludoğan, Harita Genel Komutanlığı'nda görev yaparken Gazi Eğitim Enstitüsü Resim bölümüne devam etmiş ve mezun olmuştur.

Bunun üzerine Öğretmen sınıfında Kara Kuvvetlerine geçmiş, askerî okullarda resim öğretmenliği yapmış ve 1955 yılında kendi isteği ile emekli olmuştur.

1965-1980 yılları arasında, Ülkü Uludoğan ile "Baba-Kız" adı altında ortak sergiler düzenlemiştir. 1981'de İstanbul'a yerleşen Uludoğan, 1984'te Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, Türk Kültür ve Sanatına Hizmet Plaketini, 1988'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Sanata 50 Yıl Hizmet Plaketini almıştır. Asker ressamlar geleneğinin izlenimci paletine öncelik veren anlayışına bağlı olduğu resimlerinde, İstanbul peyzajları ve ölü doğa konuları ağır basan Naim Uludoğan 2010 yılında vefat etmiştir (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 46).

#### s. Nüzhet İslimyeli (1913-2005)

Mudanya'da doğan Nüzhet İslimyeli'nin babası Metanzade İslimyeli İsmet Bey'dir. Sanat zevkini ilkokul çağlarında değerli sanatçı Mehmet Ali Laga'dan almış, ünlü ressam ve karikatürist Cemal Nadir Güler ve Celal Arseven'in öğrencisi olmuştur. Harbiye'de iken İbrahim Çallı'nın atölyesine konuk öğrenci olarak devam etmiştir.

1934 yılında subay çıktıktan sonra meslek hayatının boş zamanlarını kendisini resme vererek değerlendirmiştir. İlk çalışmaları realizm alanında olmuştur. 1949-1950 yıllarında, Erzurum Halkevi salonunda Nahit Dorken ile birlikte iki sergi açmıştır. Bingöl Lisesi'nde resim öğretmeliği yapmıştır.

1950 yılında Ulus Gazetesi'nin açtığı karikatür yarışmasında birincilik ödülü almıştır. 1960 yılında albay rütbesinden emekliye ayrıldıktan sonra, kendisini tamamen sanata vermiştir. 1963 yılından itibaren heykel çalışmalarına başlamıştır.



(Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 84). İslimyeli ayrıca 1966 yılında ayda bir yayınlanan “Ankara Sanat” dergisini kurmuş ve dergiyi yaklaşık 22 yıl yayınlamayı sürdürmüştür. Ankara Sanat Dergisi Türkiye’de çıkan en uzun soluklu dergiler arasında görülmektedir (Koç, 2003: 76). Bu arada yeni yetişen sanatçılar arasında ödüllü yarışmalar düzenlemiş, genç sanatçıları teşvik etmiştir.



Resim 21. Nüzhet İslimyeli; “Zincirlikuyu”, 27x18 cm, Suluboya, 1966.  
Kaynak: Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu

Ayrıca sanat kitaplığımıza da birçok kitap ve ansiklopedi kazandırmıştır. Çeşitli sanat topluluklarının üyesi olan sanatçı, 1970 yılında Celal Esat Arseven, Malik Aksel, Numan Kemal Pura, Ferit Apa, Cafer Bater, Cemal Güvenç ve Hikmet Duruer ile beraber “Suluboya Ressamlar Grubu”nu kurmuştur (Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu: 84).

### 3. GÜNÜMÜZDE ASKER RESSAMLAR

Türk resminde Asker Ressamlar Kuşağı'nın önemi ve öncü rolüne rağmen sonraki dönemlerde; atılan bazı adımları ve

kişisel çabalarıyla sanatla ilgilenen az sayıda askeri saymazsak, genel bir sessizlik hâkimdir.

Bu sessizliği bozan önemli olaylardan biri 1944 yılında Sadık Gürtuna, Ali Sami Boyar, Cevat Karsan, Ali Rıza Bayazit ve İhsan Çanakaleli tarafından Harp Okulu Mezunu Asker Ressamlar Derneği'nin kurulmasıdır. Daha sonra Emekli Ressam Subaylar Sanat Derneği adını alan dernek, her yıl bir sergi açmasının yanı sıra elde edilen gelirin bağışlandığı hayır amaçlı sergiler de açmıştır. 1964 yılında derneğin adı Genel Kurulda değiştirilerek Asker Ressamlar Sanat Derneği adını almış, dernek çatısı altında 20'den fazla sergi açılmıştır. Açılan sergiler yoğun ilgi görmüş, 17 Ocak 1947 tarihindeki ilk serginin açılışına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katılmıştır (İslimyeli, 1965: 26-27). Yirmi yıldan fazla bir süre ile sanatçıların çalışmalarına ve birlikte sergi açmalarına öncülük etmiş olan derneğin 1965 yılı itibariyle 20 üyesi bulunmaktaydı. Kayıt defterindeki sıra ile üyeleri; İhsan Çanakaleli, Cevat Karsan, Saim Kanra, Yekta Topsal, Rüstem Avcıl, Besim Tümer, Kenan Tezcan, Nüzhet İslimyeli, Şükrü Erdiren, Arif Uygur, Ali Bastoncu, Enver Bayar, Sait Bilgiç, Enver Sönmez, Cahit Uysal, Lütfü Güvenç, Cevdet Akbıyık, Abdurrahman Ersoy, Mithat İnel, Nevzat Duruak ve Kenan Kayır'dır (İslimyeli, 1965: 28).

Asker sanatçıları açısından önemli sayılabilecek diğer bir etkinlik ise 1995-2018 yılları arasında, başlangıçta her yıl daha sonra iki yılda bir İstanbul Askerî Müzede açılan ve askerî personel ve emeklilerinin katılımına açık olarak düzenlenen Yaşayan Asker Ressamlar Sergileridir. Bu sergiler sanatçıları az da olsa biraraya getirmiş,

sanatsal çalışmalarına hareketlilik kazandırmış olsa da serginin askerî ortamda düzenlenmesi sanatseverlere ulaşımı ve onların ilgisini çekmeyi yeterli ölçüde başaramamıştır. Bu sergilerin, askerlerin de sanatla ilgilendiğini göstermesinden başka bir işe yaramadığını ifade edebiliriz.

Benzer şekilde Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) tarafından 90'lı yıllarda üyelerinin sanatsal çalışmalarını teşvik amacıyla düzenlenen resim yarışmalarında da asker sanatçıları tarafından yapılan eserler genelde askerî kesimde kaldığı için sanatseverlere ulaşmada yeterli başarı sağlanamadı. Son olarak 1998 yılında yapılan yarışmada, önceden belirlenen kuralların ihlali ve özgün olmadığı çok belirgin bir eserin sergilenmeye değer bulunması konularında tarafımızca yapılan itirazın etkisiyle de olacak, bir daha OYAK tarafından resim yarışması düzenlenmedi.

Yukarıda ifade edilen etkinliklerden sonraki sanatsal sessizliği bozan en köklü ve uzun vadeli adımın başlangıcı 1979 yılında Kara Harp Okulu Resim ve Seramik Atölyesinin açılışına dayanmaktadır. Gerçi Harbiye'deki resim atölyesinin 1910 yılında kapanmasından sonra 1946 yılında yeniden açıldığı bilinmektedir; fakat ne kadar süreyle kullanıldığı ve ne gibi çalışmalar yapıldığı hakkında yeterli bilgi bulunmasa da tüm dünyayı kasıp kavuran 2.Dünya Savaşı'nın açtığı derin yaralar, iyileşmesi bir yana henüz kabuk bile bağlayamamışken askerî bir okulda sanatsal çalışmanın ne derece ilgi ve destek göreceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

1979 yılına gelindiğinde; o dönem Kara Harp Okulu'nda Üsteğmen rütbesiyle görevli bulunan E.Tümğ. Dr. Cihangir AKŞİT

tarafından 250'ye yakın Harbiyelinin çalışabildiği, o güne kadar askerî bir kurumda açılan en büyük ve tam teşekküllü Resim ve Seramik Atölyesinin kurulması, yetenekli ve istekli öğrencilerin seçilerek atölye eğitimi almaya başlamaları Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bir dönüm noktası olmuştur.



Resim 22. Kara Harp Okulu Resim ve Seramik Atölyesi'nin kurucusu ve ilk Atölye Şefi E.Tümğ. Dr. Cihangir Akşit.

Hafta sonları dahil, ders ve eğitimlerin dışında kalan serbest zamanlarının çoğunu atölyede çalışarak geçiren bu öğrencilerin eserleri, 80'li yıllarda açılan Ankara ve İzmir sergileriyle sanatseverlerle buluştuğunda çok olumlu karşılık bulması sonucu diğer askerî okullarda da benzer çalışmalar yapılmaya başlandı.



Resim 23. Kara Harp Okulu Resim ve Seramik Atölyesi kurucusu P.Ütğm. Cihangir Akşit ve bir grup atölye öğrencisi.

İşte o dönemde yapılanlar, yeni bir asker ressamı kuşağının da temelini oluşturdu. Atölyeden öyle bir temel eğitim ve sanat sevgisi almışlardı ki; meslek yaşantılarının, sanat üretimi açısından tüm olumsuz koşullarına rağmen, bazen iki yıl, bazen üç dört yıl eline fırça almasa da bu gençler,

buldukları her fırsatta yeniden sanata sarıldılar ve emekli olduktan sonra da adeta kendilerini sanata adadılar.



Resim 24. 1981 Yılında Ankara Zafer Çarşısı Güzel Sanatlar Galerisinde sergi hazırlığı sonrası öğrencilerden bir bölümü.

Yaklaşık 40 yıl kadar önce askerî okulların atölyelerinde yetişen bu yeni nesil askerler, emeklilik döneminde, 2020 yılının sonlarına doğru birbirleriyle irtibata geçerek yeniden bir araya geldiler ve 2021 yılının başından itibaren Asker Ressamlar Grubu olarak birbirleriyle irtibatlı çalışmaya ve birlikte sergiler açmaya başladılar.



Resim 25. K.H.O. Resim ve Seramik Atölyesi öğrencilerinden bir grup sergi gezisinde, Prof. Dr. Türkan Akyol ve seramik sanatçısı Prof.Dr. Hamiye Çolakoğlu ile birlikte.

#### 4. GÜNÜMÜZ ASKER RESSAMLARININ SERGİLERİ

İlki 20 Ekim 2021 tarihinde İstanbul NetaArt Sanat Galerisi'nde açılan ve küratörlüğünü Haluk Aydemir'in yaptığı 1.Asker Ressamlar Sergisine grup üyelerinden; Ahmet Öğreten, Benan Küçükoğlu, Erhan Aydın, Erkin Yılmaz,

Ersin Edizdoğan, Ersin Yaman, Gündoğdu Uğraş, Halil Öztunç, Haluk Aydemir, İkrami Özturan, Kayhan Aybatlı, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Özer Ünsal, Rüstem Ersöz, Sabri Topdağı ve Selahattin Sosay katıldı.



Resim 26. İlk İstanbulsergisine katılan asker ressamların bir bölümü.

6 Mayıs 2022 tarihinde Ankara Galerim Sanat Galerisi'nde Yıllar Sonra Yeniden Birlikte 2.Asker Ressamlar Sergisi açıldı. Bu sergiye şu sanatçılar katıldı: Cihangir Akşit, Ahmet Öğreten, Benan Küçükoğlu, Candemir Bilekli, Erhan Aydın, Erkin Yılmaz, Ersin Yaman, Gündoğdu Uğraş, Halil Öztunç, Haluk Aydemir, İkrami Özturan, Kayhan Aybatlı, Kenan Sarnel, Mete Sayın, Nazmi Tokgöz, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Özer Ünsal, Rüstem Ersöz, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay ve Sinan İlen.

28 Temmuz 2022 tarihinde Bodrum Ali Hakan Aykan Kültür ve Sanat Merkezi Galerisi'nde açılan ve küratörlüğünü Ersin Edizdoğan'ın üstlendiği 3.Asker Ressamlar Sergisinde ise Cihangir Akşit, Şenol Alparslan, Haluk Aydemir, Erhan Aydın, Ertan Aykanat, Erdal Bölükbaşı, Hüseyin Bulut, Ersin Edizdoğan, Benan Küçükoğlu, İkrami Özturan, Mete Sayın, Selahattin Sosay, Necdet Şen, Sabri Topdağı, Gündoğdu Uğraş, Özer Ünsal, Ersin Yaman, Nil Yanılmaz ve Erkin Yılmaz'ın eserleri yer aldı.



Resim 27. Bodrum sergisine katılan asker ressamların bir bölümü Bodrum Belediye Başkanı Ahmet Aras ile birlikte.

Cumhuriyetin 100'üncü yılında, ilk sanal resim sergilerini 30 Mart 2023 tarihinde gruba ait web sitesinde açan grubun bu sergisine; Aykut Deniz, Benan Küçüköğlü, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Halil Öztunç, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İlhami Kurt, Kenan Sarnel, Mehmet Özcan, Nadir Soydan, Necdet Şen, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay, Serdar Erduramaz, Sinan İlen ve Yaşar Yıldız birer eseriyle katıldı.

Diğer yandan salon sergilerine devam eden Asker Ressamlar Grubu, 09 Eylül 2023 tarihinde açılan Cumhuriyetin 100.Yılı İzmir Sergisi ile Arya Kamalı Uluslararası Kültür Sanat Merkezi'nde sanatseverlerle buluştu. Küratörlüğünü Gülnur Çavuş'un üstlendiği sergide grup üyelerinden Ahmet Öğreten, Aykut Deniz, Benan Küçüköğlü, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Ertan Aykanat, Gündoğdu Uğraş, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İbrahim Kuvvetli, Nadir Soydan, Necdet Şen, Nil Yanılmaz, Nurhan Tekin, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Sinan İlen ve Yaşar Yıldız'ın eserleri yer aldı.

Grup üyelerinin 21 Ekim 2023 tarihinde Askerî Müze Ahmet Muhtar Paşa Salonu'nda açtığı 100.Yıl İstanbul Sergisine; Aykut Deniz,

Benan Küçüköğlü, Erdal Bölükbaşı, Erhan Kaleli, Erol Altunay, Ersin Yaman, Ertan Aykanat, Gündoğdu Uğraş, Haluk Aydemir, Hüseyin Bulut, Hüseyin Korzay, İbrahim Kuvvetli, İkrami Özturan, İlhami Kurt, Mete Selman Sayın, Nadir Soydan, Nazım Kervan, Necdet Şen, Nurhan Tekin, Oktay Yener, Özer Ünsal, Sabri Topdağı, Selahattin Sosay, Sinan İlen, Suat Turut, Şenol Alparslan, Uğur Şengül ve Yaşar Yıldız katıldı.



Resim 28. 100.Yıl İzmir Sergisine katılan asker ressamların bir bölümü galeri önünde.

Açılan sergileri, her seferinde daha da artan ilgiyle karşılanan Asker Ressamlar Grubu ve üyeleri hakkında ayrıntılı bilgiler "askerressamlarart.com" adlı web sitesinde yer almaktadır.



Resim 29. 100.Yıl İstanbul Sergisine katılan asker ressamların bir bölümü Askerî Müze Ahmet Muhtar Paşa Salonu önünde.

## 5. SONUÇ

Evrensel sanat dünyasında kabul gören Türk sanatçıların sayısının her geçen gün daha da artmasının yanı sıra iletişim olanak ve teknolojilerinin de çok hızlı geliştiği

günümüzde artık Türk resminin öncülük yapacak askerlere ihtiyacı kalmadığı gibi günümüz asker ressamlarının da öncülük yapmak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Amaçları, yetiştikleri asker ocağında, kendilerine verilen büyük emekleri boşa çıkarmadan, kendilerinden önce yetişmiş kuşaklara layık, çağdaş sanat anlayışından geri kalmayan eserlerle sanat ortamında var olmak. Bu yolda çalışmalarını sürdürürken yeni yetişecek kuşaklarda sanata ilgiyi ve sevgiyi canlı tutmak, imkânlar elverdiğince geliştirmek, günümüz asker ressamlarını mutlu eden etkinlikler olacak, daha da güzellikler yaratılmasına her fırsatta katkı sağlayacaklardır.

## KAYNAKLAR

- AKBANK; Hikmet Onat 97, Sergi Kataloğu, İstanbul, 1997.
- AKYÜZ, Yahya; Türk Eğitim Tarihi M.Ö.1000-M.S. 2020, Pegem Akademi Yay. Ankara, 2020.
- AVCI, Alaettin; Türkiye’de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar), Genkur. ARGE Bşk.lığı Yayını, Ankara, 1963.
- AYDOĞAN, K.Evren B.; “Sanat Eğitiminde ve Sanat Eleştirisi: Türkiye’de Görsel Sanatlar Öğretmeni Yetiştiren Kurumlar Örneği”, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2010.
- BAŞARAN, Gamze; “1914 Kuşağı Türk Ressamlarının Empresyonist Eğilimleri”, Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- CEBECİ, Naciye T.; “Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Mezunu Bir Ressam: Hüsnü Yusuf Bey”, Millî Saraylar Sanat Tarih Mimarlık Dergisi, 2020, 47-67.
- DİLMAÇ, Oğuz; “16. ve 20. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Akademik Düzeyde Sanat Eğitiminin Oluşumu ve Türkiye’deki Sanat Eğitime Katkıları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.
- Dz.H.O. Tarihçesi; <https://dho.msu.edu.tr> (Erişim Tarihi: 07.11.2022)
- İSLİMYELİ, Nüzhet; Asker Ressamlar ve Ekoller, Asker Ressamlar Sanat Derneği yayını, Ankara, 1965.
- KOÇ, Ali ve KAPLAN M.Akif; “Türk Resim Sanatında Asker Ressamlar Kuşağı’ndan Bir Sanatçı: Ali Rıza Bayazıt”, Sanat ve İnsan Dergisi, Yıl:2022, Sayı:6, Cilt:1, 54-65. (<https://sanatveinsan.com>, Erişim T: 11.10.2022)
- KOÇ, Ali; “Maraş’ta Asker Ressamlar”, Tarihi Uzunluk Dergisi, Yıl:15, Sayı:15, Kahramanmaraş, 2003, 76-80.
- ÖZPINAR, Yasemin; “1883-1925 Yılları Arasında Paris’te Eğitim Alan Türk Ressamlar ve Yapıtlarının Analizi”, Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.
- ÖZSEZGİN, Kaya; Doğu’nun Penceresinden Doğuya Bakış Şeker Ahmet Paşa, Kaynak Yay. İstanbul, 2014.
- ŞEKER, Çınla; “The Formal and Contextual Analysis of Soldier Painters’ Artworks in the Westernization Era of Turkish Painting During Ottoman Period in Asia Minor”, International Journal of Art and Art History, Vol. 4(1), June 2016.
- TANSUĞ, Sezer; Resim Sanatının Tarihi,

- Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2011. 11.11.2022)
- TANSUĞ, Sezer; Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2012. <https://digitalssm.org/digital/collection> (Erişim T.: 11.11.2022)
- TARLAKAZAN, Burak Erhan; “Sanatçı ve Tablolar Konulu Cumhuriyet Dönemi Türk Posta Pulları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:10, Sayı: 50, 2017, 340-354. <https://www.sakipsabancimuzesi.org> (Erişim T.: 14.11.2022)
- TERZİ, İhsan; “Mehmed Esad’ın Mir’at-ı Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ve Mir’at-ı Mekteb-i Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmi”, Ondokuz Mayıs Ün. Eğt.Fak. Dergisi, 4 (1), 2014, 142-146. <https://www.pulhane.com> (Erişim T.: 17.11.2022)
- TERZİ, İhsan; “Türk Ordusunun Batı Resmini Ülkeye Getirmesi ve Bununla İlgili Haksız Eleştiriler”, Ankara Bilim Üniversitesi Akademik Açık Dergisi, 1997/2, 129-149. <https://tayyarecivecihi.com/ahmet-sekur-bey> (Erişim T.: 17.11.2022)
- TERZİ, İhsan; “Halil Paşa'nın Askeri Eğitim-Öğretimi ve Resim Sanatı”, Ondokuz Mayıs Ün. Eğt.Fak. Dergisi, 9, 1994, 202-232.
- TOLLU, Cemal; Şeker Ahmet Paşa, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967.
- ÜNAL, Uğur; “Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)”, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- YETİK, Sami; Ressamlarımız, Gram Yayınları, İstanbul, 2016.
- Haritacılık Müzesi Resim Koleksiyonu; <https://www.harita.gov.tr/uploads/files/downloadabledocuments/haritacilik-muzesi-resim-koleksiyonu-16.pdf> (Erişim Tarihi: 06.11.2022)
- <https://arhm.ktb.gov.tr/artists> (Erişim T.: 09.11.2022)
- <http://www.turkishpaintings.com> (Erişim T.: